

Oostwold

Het omslagartikel

Deel 1

Hoe en wanneer Oostwold is ontstaan valt niet meer na te gaan. Het zal ook wel niet meer te achterhalen zijn. Duidelijk is echter wel dat Oostwold (toen Oestwold genaamd) al bestond in 1514. Vermeld wordt dan dat kerk en dorp werden geteisterd door oorlogsgeweld tussen de Saksische Hertog en de stad Groningen. Erg groot zal het dorp toentertijd niet zijn geweest. Van komvorming was beslist geen sprake. De kerk, omringd door enkele woningen, verder aangevuld met in de omtrek verspreid staande boerderijen en kleine tot zeer kleine woningen voor de arbeiders zal men aangeduid hebben met Oostwold.

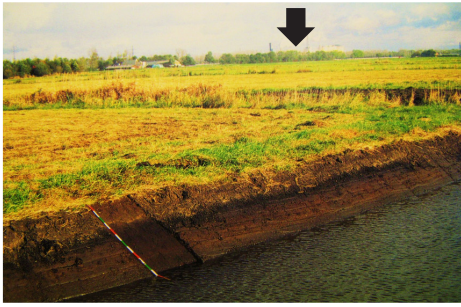
Jaap Diepstra



Oostwold op een topografische kaart uit 1905. De Hoofdstraat richting Lettelbert gefotografeerd (november 2010).

Het dorp is gebouwd op de zuidelijkste van vier vrij vlakke zandruggen, die nagenoeg parallel aan elkaar in zuidwestelijke richting lopen. De andere dorpen en gehuchten die op dezelfde zandrug liggen zijn: Lettelbert,

Midwolde, Tolbert, Traan, De Holm, Niebert, Nuis, Malijk, Marum de Linde en de Haar. Het hoogste punt van deze zandrug bevindt zich bij de Haar en ligt 6,6 meter boven N.A.P. De grond rond deze zandrug te Oostwold



De Matsloot ten oosten van het Leekstermeer (foto en kadertekst Gerrie Koopman, Noorderbreedte, jaargang 27, nummer 1, januari-februari 2003).

zuurstofarme water op en vormden een dikke laag veen. Het veenpakket in het Leekstermeergebied is gemiddeld vier meter dik en werd gevormd onder relatief voedselrijke omstandigheden. Het bevat daarom veel herkenbare resten van rietplanten. Door de steeds verder stijgende zeespiegel drong de zee het veenlandschap binnen en overstromde rond 500 na Chr. ook delen van het Leekstermeergebied. Over het veen werd een pakket zeeklei afgezet.” (...) “De laag zeeklei wordt naar het noorden toe steeds dikker.” (...) “De foto van de pas aangesneden slootkant is genomen in noordoostelijke richting (oktober 2002). Linksboven zien we de bomen langs de A7 en op de achtergrond de CSM-suikerbietenfabriek Vierverlaten in Hoogkerk.” (zie pijl). Ten aanzien van de gronden rond Oostwold is deze beschrijving grotendeels van toepassing. Zoals hiervoor reeds is beschreven, variëren de kleidekken in dikte.

bestaat voornamelijk uit veenmosveen met een kleidek van 15 á 20 centimeter en zand ondieper dan 1,20 meter en veenmosveen met een kleiige bovengrond en zand dieper dan 1,20 meter.

Even ten noorden van Oostwold bestaat de grond hoofdzakelijk uit zeggeveen, rietzeggeveen of broekveen met een kleidek tot 40 centimeter.

“Het Leekstermeergebied ligt aan de noordrand van het Drents Plateau. Ongeveer 10.000 jaar geleden lag hier overal dekzand aan de oppervlakte. Door het vochtiger worden van het klimaat voerde het Drentse bekenstelsel grote hoeveelheden water af naar de lager liggende omgeving. Aan de randen van het Drents Plateau ontstond een zeer natte zone waarin een moeras tot ontwikkeling kwam. Afgestorven plantenresten bezonken, stapelden zich in het

Euwenlang hebben de Oostwolmers, zoals de bewoners van Oostwold genoemd worden, te kampen gehad met wateroverlast. Vaak



Wateroverlast aan de Munnikevaart in 1961. Dit kwam bijna elke winter voor wanneer overtollig water uit Noord-Drenthe via het Leekstermeer de Munnikevaart in stroomde, op weg naar het gemaal 'Electra' bij Oldenhove (foto E. Meijer).



De Gave op een topografische kaart uit 1905. Helemaal links op de kaart, bij 'De Bult', de plek waar De Gave ontsprong. De foto toont de Munnikevaart van Oostwold richting De Poffert. Dat was ooit het laatste traject van De Gave voordat deze in het Hoendiep uitkwam.

stonden de landerijen bij herfst- en winterdag onder water. Ook in het nabije verleden gebeurde dit nog regelmatig en oudere Oostwolmers zullen zich dit nog kunnen herinneren. Zelfs in 1979 hebben nog grote stukken land onder water gestaan, omdat na hevige sneeuwval in februari en het weg-

smelten daarvan in maart het water niet snel genoeg kon afstromen.



Een houtsnede uit het midden van de negentiende eeuw en een portret van Mr. Th. van Swinderen (1784-1851), van 1807 tot 1851 schoolopziener. In die functie bezocht hij ook de school in Oostwold (afbeeldingen afkomstig uit 'Honderd vijftig jaren arbeid op het onderwijsterrein 1836-1961' (Groningen, 1961)).



De Gave in het dorpscentrum. Op de foto omstreeks 1920 (links-boven), de hoek Hoofdstraat – Kerkeweg, onder andere de brughekjes aan weerszijden van de weg. Op de foto's uit 2010 dezelfde duiker en De Gave aan weerszijden ervan: foto rechts is in westelijke richting genomen; foto links naar het oosten.

Oostwold was in vroeger tijd vaak moeilijk te bereiken, vanwege het feit dat er geen behoorlijke wegen waren. Een modderpad liep van Oostwold in westelijke richting naar Lettelbert en Midwolde, en in oostelijke richting naar de Poffert en Lutje Oostwold. Een zandpad liep vanaf de kerk in noordelijke richting naar de Oostwolderme Klappe en de daaraan gelegen trekweg langs het Hoendiep. Ook deze paden stonden vaak onder water.

Schoolopziener T.H. van Swinderen (zie afbeeldingen onderaan blz. 4) schrijft in 1831 in zijn verslag aan de commissie van onderwijs, dat de kinderen in Oostwold zeer 'onvrijmoedig' waren, zelfs zo erg dat zij op vragen amper durfden te antwoorden. Dit is ook geen wonder, want in dit afgelegen dorp

komen slechts de schoolopziener en zijn metgezellen als vertegenwoordigers van een andere wereld twee keer in het jaar ter school.

Alleen de verbinding te water was goed te noemen. Het Oude Diep, later de Gave, liep door het dorp. Het was ooit een behoorlijk vaarwater. De Gave ontsprong in het Traansterveen waar in de middeleeuwen een klooster moet hebben gestaan. Het water stroomde van west naar oost waarbij de Gave eerst het Lettelbetterdiep kruiste, dan verder naar Oostwold kronkelde richting de Poffert en Meelpuil, alwaar hij verder uitstroomde in het Hoendiep. In 1380 werd door de monniken van Aduard nog een verbinding gegraven tussen de Gave en het Zulthe- of Leekstermeer, die dan ook de naam van Munnikesloot heeft gekregen.



Op de topografische kaart van 1851-1855 is de kunstweg nog niet aanwezig. De foto uit 2010 toont de weg tussen Oostwold en De Poffert.

Veel scheepvaartverkeer richting Leek en Friesland kwam dus door Oostwold. Toen het Hoendiep in 1616 vanaf de Poffert tot aan Enumatil werd gegraven, heeft de Gave als doorgaande route voor de scheepvaart sterk aan belangrijkheid ingeboet.

Vanaf 1828 tot aan 1846 heeft Oostwold zich toch langzamerhand wat meer komvormig uitgebreid; het dorp kreeg rond de kerk een bescheiden centrum.

Schreef onderwijzer Jongsma dat in 1828 het hele gebied Oostwold 37 woningen en nagenoeg 180 inwoners telt, in 1846 was dit aantal 12 woningen en 60 inwoners (geteld rond het centrum). Het buitengebied is dan niet meegeteld.

In 1846 ligt Oostwold nog steeds erg geïsoleerd, maar vanaf die tijd komt er een discussie op gang of het niet mogelijk zou zijn een verharde weg aan te leggen van Midwolde over de Kiefkamp te Lettelbert en deze via Oostwold naar de Poffert te laten

lopen, alwaar het dan verbinding zou krijgen met de Trekweg.

Het duurt dan nog tot aan 1855 voordat de Commissaris der Koning concludeert dat voor de aanleg van een dergelijke weg een goede kans op een rijkssubsidie bestaat. Er wordt druk gerekend hoe men tot een sluitende begroting kan komen.

Dat lukt uiteindelijk, en men komt tot een voorstel. Helaas voor Oostwold wordt het voorstel verworpen en is men opnieuw terug bij af. Op 18 februari 1857 wordt opnieuw verzocht om de weg via Lettelbert en Oostwold te laten lopen en op 11 juli 1860 wordt door Gedeputeerde Staten goedkeuring verleend, waardoor nu eindelijk de weg kan worden aangelegd en Oostwold uit zijn isolement zal worden verlost. Dit is ongetwijfeld voor meester Jongsma en andere ingezetenen van het dorp een belangrijk moment geweest. Nu pas werd echt de grondslag gelegd voor de ontwikkeling van een dorp.

Dat het dorp Oostwold aan het begin van deze eeuw verder is uitgebreid, staat nauw in verband met de vestiging van een Strokartonfabriek, de Erica 2. De fabrieksgebouwen waren overgenomen in 1927 van de coöperatieve aardappelmeelfabriek 'De Drie Provinciën', die in 1918 was opgericht en in 1920 als onderneming werd geliquideerd. Oostwold was voor de aardappelmeelfabricage een slechte keus, omdat men al snel te kampen had met het onvoldoende aanleveren van de belangrijkste grondstof, de aardappel.

De aardappel werd namelijk in het Zuidelijk Westerkwartier bijna niet verbouwd.

De strokartonfabricage heeft zich in Oostwold een tijdlang goed kunnen handhaven. Maar ook voor dit bedrijf viel het doek. De productie van strokarton werd gestaakt. Na nog een aantal jaren leeg gestaan te hebben, werden de gebouwen in 1978 afgebroken.

Zowel de ontsluiting over de nieuwe weg (sinds 1860), alsmede de strokartonindustrie waren voor Oostwold factoren die het dorp stevig deden groeien. Uit een telling in 1960 blijkt dat het dorp 1074 inwoners heeft. Ook

de middenstand floreerde in die tijd goed. Men had er van alles. Een paar kruideniers, een slager, enkele bakkers, een manufacturier, een melkboer, een smid, een rijwielhersteller en een kapper.

In 1960 werd Rijksweg 43 in gebruik genomen, precies honderd jaar nadat de weg door Oostwold was aangelegd. Steeds meer verkeer maakt gebruik van de nieuwe rijksweg waardoor het allengs te Oostwold weer rustiger werd. Ook verdween vanaf 1960 langzamerhand de middenstand.

Sinds een aantal jaren is men te Oostwold bezig om plannen voor te bereiden die moeten leiden tot een dorpsvernieuwing. Met name de kom van het dorp, rondom het kerkje, dat gebouwd werd in 1908, is toe aan een fikse opknapbeurt. Alles is er op gericht om het dorp in de toekomst ook goed leefbaar te houden. Met vereende krachten zullen de Oostwolmers daar zeker in slagen.

Uit Diepstra, J., *Boeren numen 't buukspreken. Oostwold rond 1800*, Leek, z.j. (omstreeks 1990).



De Erica II aan de Munnikevaart vlak voor de sloop in 1978.

Kaartbeeld Oostwold en omstreken in 1812

Het eerste betrouwbare en in kleur weergegeven cartografische beeld van Oostwold en omstreken is, op zich merkwaardig, afkomstig uit een atlas met als titel *'De Franse kaarten van Drenthe en de noordelijke kust 1811-1813'* (Versfelt, H.J., Schroot, M., Groningen, 2001). Hoewel het de provincie Drenthe is die in (kaart)beeld wordt gebracht, hebben de Franse ingenieurs twee fragmenten uit het Groninger Westerkwartier 'meegenomen'. De Franse kaarten zijn gemaakt voor Napoleon die deze zowel met betrekking tot bestuurlijke als militaire doeleinden wilde gebruiken. De sterk verouderde kaart van Cornelis Pijnacker uit 1634 voldeed niet meer. Zodoende kwam Drenthe aan een goede kartering en werd een achterstand omgebogen in een voorsprong ten opzichte van

buurprovincie Groningen. Ten aanzien van deze provincie konden de Fransen nog uit de voeten met de kaart die Theodorus Beckeringh in 1781 had gemaakt.

Kleuren geven grondgebruik aan. Wit is akkerbouw, heidevelden zijn paars-groen gevlekt, venen bruin, groenlanden groen en bossen geel. Behuizingen zijn rood en de kerk is een rood plusje. Op kaart 1 – Oostwold en omstreken – overheersen groen en wit.

Siebrand Homan heeft al over *'De Franse kaarten van Drenthe en de noordelijke kust 1811-1813'* in *Historisch Leek* gepubliceerd: in de 16^e jaargang nummer 3, juni 2002 (Oostwold en omstreken) en in de 17^e jaargang nummer 1, december 2002 (het



Oostwold en omstreken op de kaart Theodorus Beckeringh uit 1781. Destijds (eind achttiende eeuw) ongetwijfeld een hoogstandje, maar je vraagt je wel af hoe de Fransen daarmee uit de voeten konden. Hun 'Drentse kaarten' zijn veel nauwkeuriger!



gebied in de driehoek Leek-Roden-Zevenhuizen).

Dat kaart 1 van Oostwold en omstreken hier opnieuw getoond en beschreven wordt, heeft de volgende oorzaken: het is nu mogelijk de kaart in kleur weer te geven; deze kaart is een uitstekende beeldvormer van de situatie met betrekking tot Oostwold en omstreken in het begin van de negentiende eeuw; de bij deze kaart behorende tekst van Meindert Schroor is nog niet eerder in Historisch Leek gepubliceerd. De beschrijvingen van Schroor (meer algemeen) en Homan (gedetailleerd en voorzien van duidelijke aanwijzingen) geven samen een goed beeld van Oostwold en omstreken in de periode 1812.

De beschrijving van Meindert Schroor van kaart 1 luidt als volgt:

“Kaart 1

Vervaardiger: J.J. Hullmann

Jaar opname: 1812

Formaat oorspronkelijke kaart: 100 x 50 cm.

Schaal oorspronkelijke kaart: 1 : 20.000

Franse nummer: O50

Hullmann heeft bij zijn opmeting in dit gebied niet alleen het meest noordelijke deel van Drenthe, maar ook een deel van de provincie Groningen ten westen van de stad in kaart gebracht. De reden daarvoor is niet bekend. De detaillering van dit gebied op de kaart van Beckeringh verschilt niet veel met die van de rest van de provincie. Mogelijk was hem dit opgedragen teneinde de betrouwbaarheid van Beckeringhs kaart te kunnen controleren. Uit de rapporten blijkt dat d’Epailly deze kaart inderdaad met een van de door zijn mensen gedane opmetingen heeft vergeleken. Hij constateerde dat de kaart te vertrouwen was.

De grens tussen Drenthe en Groningen loopt in dit gebied langs de noordkant van het Leekstermeer, dat onderaan op de kaart te

zien is, en daarvandaan naar het oosten. Hullmanns karteringen strekten zich uit tot Den Horn en Leegkerk in het noorden. Rechts op de kaart wordt het Peizerdiep getoond, dat als Koningsdiep uitmondt in het Hoendiep, op het punt waar nu Hoogkerk ligt, een dorp dat toen slechts uit enkele huizen bestond. Hier lagen en liggen vanwege de kruising van enerzijds Koningsdiep/Aduarderdiep (kronkelend vervolg) met het Hoendiep de zogenaamde Vierverlaten, ten westen van de kom van Hoogkerk.

Ten noordwesten van het Leekstermeer liggen de dorpen op een glaciële rug die zich van Oostwold in het noordoosten via Lettelbert en Midwolde (op welks dorpsgebied het niet afgebeelde Leek ontstond) naar het zuidwesten uitstrekte. Dit gebied werd vanouds als Vredewold aangeduid. De streek ten noorden van het Hoendiep en ten westen van de stad Groningen werd in de middeleeuwen als Lieuwerderwolde aangeduid.

Wat onmiddellijk opvalt op de kaart is de verspreid liggende bebouwing. In Drenthe was de bevolking in die tijd praktisch geheel geconcentreerd in dorpen, met daaromheen vrijwel onbewoonde heide- of veengebieden. Op het platteland van dit deel van Groningen daarentegen woonde de bevolking verspreid over het gebied. Deze verspreid liggende bebouwing vinden we in Groningen vooral in het kleigebied ten noorden van het Hoendiep. Hier lagen en liggen ten westen van het Aduarderdiep de dorpen Den Horn en Lagemeeden en ten oosten van dat water de dorpen Hoogkerk en Leegkerk. De opstreckende verkaveling en het dichtere slotenpatroon geven de toenemende natheid aan van deze klei-op-veengebieden die de overgang vormen tussen de kleistreken in het noorden en de zand- en veengebieden van het Zuidelijk Westerkwartier (Vredewold) en Drenthe.” ■